

ששת ימים תאכלו מצות

הקדמת העורך

הטעם לחיוב אכילת מצה, נתפרש בתורה: "לא-תאכל עליו חמץ, שבעת ימים תאכל-עליו מצות לחם עני: כי בחפזון, יצאת מארץ מצרים--למען תזכר את-יום צאתך מארץ מצרים, כל ימי חייך." (דברים ט"ז, ג). וכן בהגדה של פסח: "מצה זו שאנו אוכלים, על שום מה? על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים, הקדוש ברוך הוא, וגאלם, שנאמר: ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות, כי לא חמץ, כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתממה, וגם צדה לא עשו להם."

אך כאן שואל הבן התם: זמן החימוץ הוא לכל היותר ח"י רגעים. יציאת מצרים כללה מליוני יהודים וערב רב שעלה עימם. ניתן לשאר כי רק היציאה משערי מצריים לקחה זמן רב. הגם שאמרו חז"ל כי הייתה להם קפיצת הדרך לרעמסס, מכל מקום עדיין ההתארגנות לפני היציאה, היציאה עצמה וכן הזמן להדליק את האש ולהתחיל לאפות ברעמסס בודאי ערכה זמן רב, ובכל אופן יותר מזמן חימוצו של הבצק. ואם כן, לכאורה, הרי בהחלט היה זמן לבצקם של בני ישראל להחמיץ טרם שאפוהו?

ובכלל: כיצד נאמר בהגדה כי הסיבה לאכילת המצה היא "שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ"? והלא כבר במצרים הצטוו בני ישראל על פסח לדורות ועל אכילת מצה: "והיה היום הזה לכם לזכרון, וחתתם אתו חג ליהוה: לדורתכם, חקת עולם תחגגו. טו שבעת ימים, מצות תאכלו--אף ביום הראשון, תשביתו שאר מבתים: כי כל-אכל חמץ, ונכרתה הנפש ההוא מישראל--מיום הראשון, עד-יום השבעי." (שמות י"ב, י"ד-ט"ו). ואם כן חיוב אכילת מצה בפסח קדם לאי חימוץ בצקם של בני ישראל בצאתם מארץ מצרים? בנוסף לכך: התגלות הקב"ה לבני ישראל הייתה לאחר חצות, ואילו אנו מצווים לאכול את המצות קודם חצות?

מצה זו שאנו אוכלים על שום מה? מה ההבדל שבין המצות שאכלו בני ישראל במצרים לבין אלו שאכלו בצאתם ממצרים? ומדוע לא הספיק בצקם להחמיץ על אף הזמן הרב שעבר מהיציאה עד בואם רעמסס? כל זה ועוד, במאמר שלפנינו:

מצת או מצות?

כאשר הצטוו בני ישראל במצרים על אכילת מצה נאמר: "בְּרֵאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ, בְּעֶרְב, תֹּאכְלוּ, מִצֵּת" (מצת ללא האות "וי"), ואילו לגבי המצות שאכלו בני ישראל בצאתם ממצרים נאמר: " וַיֹּאפֹּךְ אֶת הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֲגֹת מִצּוֹת" (בכתיב מלא עם "וי"). מדוע יש הבדל באופן כתיבת המילה "מצות" בין הפסוקים?

הסיבה לכך היא כי יש הבדל בין שתי המצות: המצה שאכלו בני ישראל במצרים הייתה קודם ש "נגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה", ואילו המצות שאכלו בצאת ממצרים היו לאחר ההתגלות. (האות "וי" שבמילה מצות רומז על השלימות שנפעלה בבני ישראל לאחר ש "נגלה עליהם" הקב"ה. שכן, כידוע – האות "וי" הנכתבת כקו מלמעלה למטה - רומזת על המשכה אלוקית מלמעלה למטה). ובמה באה לידי ביטוי אותה המשכה במצות שאכלו בני ישראל אחרי חצות?

כבר נתבאר במאמרים הקודמים כי הטעם לכך שהאדם נברא באופן שהוא זקוק למזון הוא - כי שרש המזון הוא גבוה יותר משרש נשמתו של האדם. וע"י אכילת המזון בקדושה ובטהרה, וקיום התורה ומצוות שמקיים האדם בכח האכילה, מחזיר האדם את ניצוצות הקדושה שבאוכל אל שורשם ומקורם העליון. ע"י כך גם נשמתו של האדם זוכה להתעלות. גם כוחות נפשו של האדם מתחזקים ומתעלים ע"י האכילה בקדושה ובטהרה, שכן אמרו רז"ל "אין התינוק יודע לקרות אבא, עד שיטעום טעם דגן" (ברכות מ.). כלומר: היכולת של התינוק לומר 'אבא' היא אמנם יכולת נפשית-רוחנית, ובכל זאת הוא מגיע לכך על ידי אכילה גשמית.

כך גם המצה מכונה בספר הזוהר 'מיכלא דמהימנותאי' – מאכל האמונה. כשם שמזון רגיל מחזק את הגוף, כך המצה היא מאכל מיוחד שיש בו הכוח לחזק את האמונה. על ידי אכילת המצה מתחזקת האמונה בלב ישראל. אמנם בעת אכילת המצה אין האדם מרגיש את חיזוק האמונה, וכמו כן - אין הוא מבין בהכרח את מהותה, אבל האכילה עצמה פועלת שהאמונה תתחזק. דבר זה נפעל ע"י "נגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה" לאחר חצות. שכן בזמן שהיו ישראל במצרים היו קשורים מאד למטה, עד שהיה צורך להוציאם בחיפזון ממצרים שמא ישקעו ח"ו בשער הנז, ולא יהיה ניתן עוד לגאם. וע"י שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה, וע"י אכילת המצה שבה נמשכה התגלות זו, יכלו בני ישראל, ויכולים גם אנו כיום, להתנער משערי הטומאה ולעורר את האמונה.

ב' סוגי מצות

על פי הנ"ל נמצאנו למדים כי ישנם שני סוגי מצות: מצות שאכלו בני ישראל בהיותם בארץ מצרים, והמצות שאכלו לאחר חצות בצאתם מארץ מצרים. אך כאן יש לשאול: אם המצות שאכלו בני"י במצרים היו חסרות "וי" (כלומר התגלות רוחנית), אם כן מה הטעם באכילתם? מדוע לא הצטוו בני ישראל על אכילת המצה רק לאחר יציאתם ממצרים – שאז זו מצה שיש בה גילוי?

הסיבה לכך היא כי ע"מ לזכות למצה עם הגילוי, היו בני"י צריכים קודם לעבוד בכוחות עצמם. גילוי אלוקות יכול לשרות היכן שקיים ביטול אל האלוקות. דבר זה בא לידי ביטוי בכך שה "נגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה" התקיים דווקא במצה (שלאחר חצות, עם "וי"), שאינה טופחת ורומזת על ענווה וביטול. אבל ההקדמה לכך הייתה העבודה בכוחות עצמם – לבטל עצמם ולבער את החמץ (רגש היישות והגאווה) שבקירבם ולהחזיר בעצמם יראת שמים – יראה תתאה. להיות בבחינת מצה בלי "וי". זוהי עבודה קשה באמת, וכל עוד לא זכו להתגלות אלוקית, צריכה הייתה ה"מצה" שלהם שימור. אך לאחר שזכו – היו ראויים להתגלותו של מלך מלכי המלכים הקב"ה, ואז התקיים בהם "ובמורא גדול", ושוב לא "החמיצו"!

על פי הנ"ל מתורצת השאלה שנשאלה בהקדמה: כיצד ייתכן כי לא הספיק בצקם של בני ישראל להחמיץ? אלא, כפי שנתבאר: כיוון שהתייגעו לבער את החמץ שבהם ולהיות בבחינת "מצה". הרי כאשר זכו להתגלות ה', שוב לא החמיצה עיסתם הרוחנית, וממילא גם הגשמית!

שבע או שש?

דבר זה מסביר קושי נוסף העולה מהפסוקים: כמה זמן אסורה אכילת חמץ בפסח ומותרים אנו רק במצה? ובכן, בספר דברים (ט"ז, א), נאמר: "לא-תאכל עליו חמץ, שבעת ימים תאכל-עליו מצות לחם עניי". ואילו כמה פסוקים אח"כ (פסוק ח) נאמר: "ששת ימים, תאכל מצות; וביום השביעי, עצרת ליהוה אלהיך--לא תעשה, מלאכה".

מבאר אדמוה"ז כי בפסוק השני אין הכוונה לומר שהחמץ אסור רק ששה ימים, אלא פסוק זה בא ללמדנו שששת ימי אכילת המצה הראשונים מהווים הכנה ראויה ל"עצרת

לה' אלוקיך" שביום השביעי. כמו שאכילת המצה במצרים הייתה הכנה למצה שלאחר חצות.

על שום מה?

בזאת מתורצת גם שאלה נוספת שנשאלה בהקדמה: מדוע נאמר בהגדה של פסח כי סיבת אכילת המצה היא מפני "שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם כו", והרי כבר הצטוו על כך לדורות במצרים? שאלה זו אינה שאלה רק על בעל ההגדה, שהרי גם בפסוקים נתפרש בדומה: "כִּי בַחֲפֹזוֹן, יִצְאֶתָּה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם". אלא שבעל ההגדה רצה להדגיש לנו את התשובה: אכן, כבר במצרים הצטוו בני ישראל על אכילת מצה, ועל כן אנו אוכלים מצה. אבל – איזו מצה אוכלים אנו? מצה כמו קודם שיצאו ממצרים – "יראה תתאה" שלא היה בה הגילוי? או מצה כמו לאחר שיצאו ממצרים – "ובמורא גדול" - מצה עם "וי", מצה שיש בה אמונה?

על כך מדגיש בעל ההגדה שמצה זו שאנו אוכלים היא כאותה המצה שהייתה לאחר חצות – שכבר "נגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם". וכפי שנקראת בזוהר: "מיכלא דמהימנותא" – מאכל האמונה!

אך עדיין צריך להבין (כדלעיל בהקדמה):

המצה שאנו אוכלים, עליה הצטוונו עוד במצרים, אוכלים אנו לפני חצות, ואילו המצה שלגביה נאמר "נגלה עליהם" הייתה לאחר חצות? והרי הוסבר קודם כי ראשית יש להגיע "ליראה תתאה" שזה נרמז במצה שקודם חצות, ורק אח"כ ניתן להגיע ל"ובמורא גדול". ואם כן – איך ייתכן כי כבר קודם חצות ניתן יהיה להגיע למעלה שלאחר חצות?

מבאר אדמוה"ז - בזמן שהיו בני ישראל במצרים, היה זה טרם זכו למתן תורה, ולכן היו זקוקים לאכילת המצה של קודם חצות ע"מ להכין אותם לגילוי שלאחר חצות. אך לאחר שכבר ניתנה התורה לישראל, דיינו! כי ע"י לימוד התורה וקיום המצוות במשך כל השנה, זוכים אנו בליל פסח ל"נגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם", דבר הבא לידי ביטוי במצה – מאכל האמונה!